

93. Süreç ve çaba modelleri açısından Fransızca-Türkçe dil çifti üzerinde bir ardıl çeviri incelemesi¹

Aşkın ÇOKÖVÜN²

Gökçe Deniz KAVAZ³

APA: Çokövün, A. & Kavaz, G. D. (2023). Süreç ve çaba modelleri açısından Fransızca-Türkçe dil çifti üzerinde bir ardıl çeviri incelemesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (35), 1518-1530. DOI: 10.29000/rumelide.1342158.

Öz

Sözlü çeviri zihinsel ve bilişsel çabanın öne çıktığı karmaşık bir süreçtir. Geçmişten günümüze değin sözlü çeviri olgusal boyutta açıklanmaya ve çeviri sürecinin aktif eylemi olan çevirmenin zihinsel fonksiyonları araştırmacılar tarafından aydınlatılmaya çalışılmıştır. Zihinsel bir eylem olarak değerlendirilen sözlü çeviri, çevirmenin çevirisini gerçekleştirirken sarf ettiği çaba ve enerjinin incelenmesinde önemli veriler sunmaktadır. Bu çalışmada da sözlü çevirinin bir türü olan ardıl çevirinin gerçekleşmesine ve geliştirilmesine etki eden temel faktörler açıklanmaya çalışılacaktır. Bu çalışmada sözlü çeviri alanındaki “Süreç Modeli” ve “Çaba Modeli” odak alınarak, ardıl çeviri sürecinde karşılaşılan zorluklara ve ardıl çevirinin sınırlılıklarına yönelik bir gözlem gerçekleştirilecektir. Seleskovitch’in (1984) “süreç modeli”, ardıl çeviri sürecini tasvir etmeyi; Gile’in (1985) “çaba modeli” ise ardıl çeviri işleyişini gözlemlemeyi amaçlamaktadır. Bu çalışma, ardıl çevirinin incelenmesinde bir araştırma modeli örneği sunarak, çevirmen adaylarının yetiştirilmesine katkı sağlayacak bilgiler edinmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: ardıl çeviri, süreç modeli, çaba modeli, sözlü çeviri, çeviribilim

Research models of consecutive interpretation

Abstract

The interpreting is a complex process in which the mental and cognitive effort has come to the forefront. From the past to the present day, the interpreting has been tried to be explained by the researchers at the factual level and the mental functions of the translator, which is the active act of the translation process. The interpreting which is considered a mental activity presents important data in the examination of the effort and energy that are made by the translator during the translation. In this study, we will try to explain the basic factors affecting the realization and development of consecutive translation, which is a kind of the interpreting. This study will focus on the "Process Model" and "Effort Model" in the field of interpreting, and will make an observation about the difficulties encountered in the consecutive interpreting process and the limitations of consecutive interpreting. Seleskovitch's process model (1984) aims to describe the process of consecutive interpretation; Gile's effort model (1985) aims to observe the functioning of consecutive

¹ Bu çalışma Mersin Üniversitesi BAP Birimi tarafından desteklenmiştir. Bu çalışma, Dr. Öğr. Üye. Aşkın ÇOKÖVÜN danışmanlığında 2019 yılında tamamlanan ‘Süreç ve çaba modelleri bağlamında ardıl çeviri yetkinliği: Fransızca-Türkçe dil çifti üzerinde bir inceleme’ başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² Dr. Öğr. Üyesi, Mersin Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Mütercim ve Tercümanlık Bölümü (Mersin, Türkiye), askincokovun@mersin.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-8756-3153 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 13.07.2023-kabul tarihi: 20.08.2023; DOI: 10.29000/rumelide.1342158]

³ Doktora Öğrencisi., Mersin Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Mütercim ve Tercümanlık Bölümü (Mersin, Türkiye), ylcev1401@mersin.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-0527-0611

interpretation. This study aims to offer a research model example in the examination of the consecutive interpretation and to contribute to gaining the knowledge to use for education of interpreter candidates.

Keywords: consecutive interpretation, process model, effort model, interpreting, translation studies

Giriş

Çevirinin geçmişini insanlık tarihiyle eş değerdir. Farklı kültürlerdeki insanlar arasında iletişim ve etkileşimi sağlayan çeviri türlerinden biri de ardıl çeviridir. Ardıl çeviri hayatın birçok alanında ihtiyaç duyulan bir çeviri türüdür ve bu çeviri türüne duyulan ihtiyaç zamanla onu akademik alana taşımıştır. Bu alanda ardıl çevirinin türleri, teknikleri ve zorlukları araştırılmaya ve tartışılmaya başlanmıştır. Ardıl çeviriye ilişkin birçok araştırma yapılmış, günümüze kadar birçok kuram öne sürülmüştür. Çevirmenin ardıl çeviri sürecinde yaşayabileceği zorluklar ve bu zorlukların üstesinden gelme yöntemleri en çok araştırılan konular arasındadır. Bu çalışma çevirmenin ardıl çeviri sürecinde yaşayabileceği zorluklara ve bu zorluklarla baş edebilme yöntemlerine odaklanmaktadır. Çalışmada ilk olarak Danica Seleskovitch ve Daniel Gile'in kuramları odağa alınacaktır. Bu kuramlar ışığında Fransızca-Türkçe dil çiftinde yapılan somut ardıl çeviri örnekleri üzerinden bir gözlem yapılacaktır. Kuramsal bilgiler ışığında uygulama örneklerinden elde edilecek veriler ardıl çevirinin işleyişine, çevirmenin ardıl çeviri sürecinde yaşayabileceği zorluklara ve bu zorluklara baş etme yöntemlerine ilişkin ipuçları sunacaktır. Bu çalışma aynı zamanda ardıl çeviriye ilişkin kuram-uygulama odaklı bir gözlem gerçekleştirilmesi bakımından önemlidir.

Sözlü çeviri türlerinden biri olarak ardıl çeviri

Ardıl çeviri, çok eski zamanlardan itibaren kullanılmaya başlanan bir sözlü çeviri türüdür. Teknik olarak, ardıl çeviri sırasında çevirmen konuşmacının yanında durur ve konuşmacı belirli bir süre konuştuğundan sonra konuşmasına ara verir, çevirmen devreye girer ve konuşmacının söylediklerini çevirmeye çalışır. Çeviri bittiğinde konuşmacı konuşmasına devam eder ve bu şekilde ardıl çeviri gerçekleştirilir.

Gile'in ardıl çeviriye ilişkin görüşleri şöyledir:

Sözlü çeviri kaynak dili dinleme, işleme ve erek dilde dilbilimsel üretim ve hafızanın farklı türlerinin işe koşularak yeniden oluşturma aşamalarını kapsamaktadır. Bu aşama, dikkatin eşit miktarda paylaşılmasını, çeviri sırasında gerekli kararların alınmasını ve zorlukların ve risklerin yönetilmesini içermektedir. Ardıl çeviride bu teknik mekanizmaları, özellikle dinleme sırasında alınan notları incelemek, sadece bir kereliğine dinlediği birkaç dakikalık konuşmayı bir bütün olarak yeniden oluşturmaya olanak veren zihinsel süreçleri incelemek kadar ilginçtir (Gile, 1995:17)⁴.

Ardıl çeviride ön planda olan bellek ve çevirmen kararları, eş zamanlı çeviriden farklı olarak ardıl çevirideki aşamaların ayrılabilmesini ve bu aşamalar üzerinde çevirmenin ve çeviri ürününün aşama aşama incelemesinin yapılmasına olanak vermektedir. Bu da sözlü çeviri eğitiminde eş zamanlı çeviriye geçmeden önce ardıl çeviri üzerinde öğrencilerin pratik yapmalarını gerektirmektedir. Çünkü ardıl

⁴ En effet, le processus central de l'interprétation englobe l'écoute, le traitement et la restitution du discours original en langue d'arrivée, avec des opérations de décodage linguistique, de mise en œuvre de différents types de mémoire, de production linguistique. Ce processus implique un partage de l'attention, ainsi que des prises de décisions avec gestion de risques et gestion de difficultés. En consécutive, il est intéressant d'étudier les mécanismes techniques, en particulier les notes prises lors de l'écoute, ainsi que les processus mentaux qui permettent à l'interprète de restituer dans son intégralité un discours de plusieurs minutes qu'il n'a entendu qu'une seule fois.

çeviri sırasında öğrencinin anlama, çözümleme ve yeniden ifade etme süreçlerinde karşılaştığı zorluklar görülebilmekte ve sorunlar tek tek saptanabilmektedir.

Ardıl çeviride tutulan notların ve belleğin ön planda olması, çeviri aşamalarının kendi içerisinde ayrılabilmesi ve bu aşamalar üzerinde tek tek inceleme olanağının bulunmasından dolayı Çakır, ardıl çeviride kullanılan yöntemlerin dil öğretiminde etkili bir kaynak olabileceğine değinmektedir. Çakır, duyma, analiz etme ve erek dilde yeniden oluşturma aşamalarının birbiriyle çakışmadığı, birbirinden ayrılabilmesi için çeviri eğitiminde önemli bir işlevi olduğuna değinmektedir. Bu yönüyle ardıl çevirinin eş zamanlı çevirinin önüne geçtiğine vurgu yapmaktadır (Çakır, 1994:16).

Gile (1995), ardıl çevirideki dinleme ve yeniden ifade etme süreçleri arasında geçen kronolojik ayrımın yapılan çevirilerin analizinde ve öğrencinin yaptığı seçimlerin gözlemlenmesinde etkin bir araç olduğunu ifade ederek; yapılan yanlışlıkların veya hataların dilbilimsel veya erek dilde bir çeviri sorunsalı olarak yorumlanabilmesine olanak tanıdığını belirtmiştir⁵. Gile'in ardıl çevirinin akademik çeviri eğitimine katkısına ilişkin vurgusu çalışmada ardıl çeviriye odaklanılmasını sağlamıştır.

Süreç ve çaba modelleri açısından ardıl çeviri

Genellikle iki dil arasında iletişim kurma görevini üstlenen ardıl çeviri, tarih boyunca birçok kuram ve uygulamalarla birlikte günümüze kadar açıklanmaya çalışılmıştır. Bu çalışmalardan bazıları ardıl çeviri sırasında çevirmeni gözlemlerken kimisi de ardıl çeviri sürecini aydınlatmayı hedeflemektedir. Çeviri sürecindeki çaba belirli bir süre içerisinde belirli bir seviyede zihinsel bir etkinlik için işleme giren enerji veya güç olarak görülmektedir. Tüm bu yöntem ve bilgilerin edinilmesi ardıl çeviri süreçlerini ve özelliklerini anlamada önemli işleve sahiptir.

1. Süreç modeli

Danica Seleskovitch, Marianne Lederer'in yorumlayıcı anlam kuramından hareket ederek oluşturduğu "süreç modeli", çalışmanın ardıl çeviri sürecini tasvir etmektedir. Süreç modeli, çeviri çıktısı olan ürüne odaklanmak yerine, çevirmeni araştırma nesnesi olarak görmektedir ve çevirmenin hangi zihinsel süreçlerden geçtiğini anlamaya çalışmaktadır. Bu süreçte algılama, bilişsel ve zihinsel işlemler ve üretme eylemiyle birlikte ortaya çıkan sözcük ve cümleler, fikirler, yorumlama becerisi, kültürel arka plan ve yeniden anlamlandırma süreci çeviride, Seleskovitch'in "süreç modeli" ile betimlenmektedir.

Konuşmacının konuşmasını yapmaya başladığı itibaren söylediği sözcüklerin zihinde anlamlandırılması ile erek dile aktarılması arasında geçen zamanı betimleyen süreç modeli; anlama, sözcüklerden sıyrılma ve yeniden ifade etme süreci olmak üzere üç aşamadan meydana gelmektedir. Bu süreçte çevirmen, sadece kelimeleri ve cümleleri çevirmekle kalmaz aynı zamanda her bir kelimenin arkasındaki anlamı bilgi ve genel kültürüyle birleştirerek aktarımı gerçekleştirir. Çevirmen bu süreçte sadece dili aktarmaz, aynı zamanda kaynak metni üreten kişiyi de aktarmaktadır. Buradaki amaç, her iki dilde de eşdeğerliliği sağlayabilmek ve işlevsel bir çeviri yapabilmektir. İşlevsel bir çeviri yaparken çevirmenin içinde olduğu zihinsel süreçler, birbirini izleyen, birbirini tamamlayan aşamalardır. Bu aşamalar; anlama, sözcüklerden sıyrılma ve yeniden ifade etme evrelerini oluşturmaktadır.

⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Gile, 1995: 178

1.1. Anlama

Anlama süreci, kaynak dilin anlaşılmasına yöneliktir, işitme ve dil üstü beceriler gibi bir takım becerilerin kazanılmasını gerektirmektedir. Çünkü anlam, sadece kelimelerin anlamlarını erek dile aktarmak değildir, aksine kelimelerin neye işaret ettiğinin çözümlenerek gerçek mesajın verilmesini sağlamaktır. Burada dil üstü kullanımlar da söz konusudur ve kelimelerin işitilmesiyle kavramsallaşan kelimeler, yine dil aracılığıyla karşı söylemde eşdeğerine denk gelmektedir.

Konuşma esnasında kendinden gelişen ifadeler çeviri sürecinde öncelikle anlam üzerine yoğunlaşmayı gerektirmektedir. Kaynak dili dinleyen çevirmen, konuşmacının söylediklerini sesbirimsel, anlam birimsel ve sözdizimsel olarak çözümlenmeye ve anlamlandırmaya çalışmaktadır. Çevirmen tüm söylemleri belleğinde tutamayacağından kendi içinde anlam birimler veya cümleler meydana getirerek bilgileri belleğinde toparlamaya çalışmaktadır. Burada çevirmenin söylemde geçen tüm kelimelerin anlamlarını bilmesi konuşulanların hepsini anlayabileceği anlamına gelmez. Çünkü anlam, kelimelerin anlamını bilmek değil, kelimelerin karşı söylemde ne anlama geldiğinin tam olarak bilinmesidir.

Dan Sperber, çevirmenin anlama sürecinde iki aşamaya odaklanmaktadır: “Birincisi metnin dilini anlamaktır, ikincisi ise dil dışı öğelerin bilinmesiyle asıl anlamı ortaya çıkarmaktır” (Akt: Lederer, 1994: 25). Bu aşamaların ikincisine işaret eden, çevirmenin belleğinde var olan, art alan bilgisi ve kültürel geçmiş; çeviri sürecinde bilgilerin kavramsallaştırılmasını kolaylaştırarak mantık yoluyla çıkarımda bulunup anlamın ortaya çıkmasına yardımcı olmaktadır. Özellikle ardıl çeviride, çevirmen konuşmacının söylediklerini bir süre dinledikten sonra söylenenleri zihninde toplamak için yeterli zamana sahip olması ve bu süreçte geçen zamanda çevirmenin art alan bilgisine başvurması, bilgiler arasında benzerlik veya yakınlık kurması durumu, anlamı kavrama işini daha da kolaylaştırmaktadır.

1.2. Sözcüklerden sıyrılma

Süreç modelinin ikinci aşamasını tasvir eden sözcüklerden sıyrılma sürecinde çevirmen, hafızasındaki bilgiyi erek dile dönüştürme ve çeviriyi tasarlama sürecine girmektedir. Burada amaç, konuşmacının söylediklerini aynen aktarmak değildir, aksine dilbilimsel bir eşdeğerlik yaratarak, anlam analizi yapıp iki dil arasındaki eşdeğerliliği sağlamaktır. Dolayısıyla, sözcüklerin mesaj içinde kendi anlamlarından farklı olarak hangi manada kullanıldıklarını tespit etmek, başarılı bir çevirinin temelini oluşturmaktadır. Kuşkusuz, konuşulanları anlamak dil bilmeyi öncelikli kılar ancak çeviri yapabilmek için dil yeterli değildir. Çünkü çeviri edinci, çeviri tekniğinin dil kullanımıyla birleştirilmesi sonucunda kazanılabilir. Böylelikle çevirinin amacını, anlamın analizinin yapılarak iki dil arasında eşdeğerliliğin bulunup erek dilde yeniden ifade etmenin yollarını arama oluşturmaktadır.

1.3. Yeniden ifade etme

Süreç modelinin en son aşamasını tasvir eden yeniden ifade etme süreci, çevirmenin kaynak dilde ifade edilen söylemi anlayıp yine kaynak dile bağlı kalmadan, kullanılan kelimelerden farklı ve bağımsız bir şekilde çevirisini üretme aşamasına girdiği noktayı oluşturmaktadır. Çevirmen burada yakaladığı anlama birlikte sözcüklerden sıyrılarak erek dilin gereklilikleri doğrultusunda konuşmacının düşüncelerini aktarır. Bu aktarma sırasında çevirmen kendi düşüncelerini değil, konuşmacının düşüncelerini çevirir.

Yeniden ifade etme sürecinde çevirmen, çevirinin niteliğini gerek dilbilgisi seviyesi, gerek analiz yapma gerekse de çeviri becerisiyle ortaya koyar. Bu niteliklerin yanında çevirmenin yeniden ifade etme

sürecinde bilgiyi diğer dile nasıl dönüştüreceği, ekonomik, teknik veya siyasi söylemlerin erek dilde nasıl ifade edileceğiyle ilgili birçok niteliği de geliştirmesi beklenmektedir. Bu süreç de en iyi ardıl çeviri eğitiminde öğrencilere verilebilir.

Ardıl çeviri eğitimi, akademik çeviri eğitimi alan öğrencilere temel yöntem ve ilkelerin verilmesini amaçlamaktadır. Bunun için birinci koşul kuşkusuz dilde mükemmelliktir. Çünkü çeviri yöntemleri, kaynak dilde yeterli bir seviyeye gelinmesinin ardından erek dilde de yeterli bir şekilde yapılabilmesini gerekli kılar. Dille birlikte ardıl çeviri eğitimi sırasında süreç modelinin bu üç temel aşaması da verilerek öğrencilerin başarılı bir çeviri yapması mümkün kılınabilmektedir.

Seleskovitch (1984), sözlü çeviri eğitiminin ESIT’de iki yıl sürdüğünü ve bu sürenin öncelikle ardıl çeviri yöntem ve tekniklerinin öğretilmesinin ardından eş zamanlı çeviriye geçiş için yeterli olduğunu dile getirmiştir. Eğitim sürecinde kuramsal bilgilerin yanında uygulamaların da yapılmasıyla öğrencilerin dönem başında ve dönem sonunda geldiği seviye gözlemlenebilmektedir. Bu sayede bir çevirmende olması gereken beceriler akademik çeviri eğitiminde öğrenciye verilebilmektedir. Buradan hareketle Seleskovitch, ardıl çeviri eğitimine ilişkin genel bir şema ortaya koymuştur. Seleskovitch’e göre ilk derste, sözlü çeviri kuramı anlatılmalıdır. Üçgen şemaya benzetilen bu durumda öğrenci, çevirmenin, konuşmacının ve dinleyicinin özelliklerini tanımaktadır. İkinci derste öğrencilerin ana dillerinde kendilerini anlatabilmelerinin yolları gösterilmelidir. Ardından basit ifadelerle kaynak dilde söylenen ifadeyi not aldırmadan erek dilde yeniden ifade etmesi sağlanmalıdır. Sonraki derslerde, sözlü ifade türlerine giriş yapılmalı ve söylem becerileri üzerinde durulmalı, belleğe yönelik bilgiler verilmeli ve anlamın yakalanması sağlanmalıdır. Örneğin; yabancı uyruklu bir öğrencinin ana dilinde bir şeyler söylemesiyle, diğer öğrencinin konuya ilişkin bir bilgisi olmadan ve herhangi bir not almadan söylenenleri sadece anlam üzerinde yoğunlaşarak kendi dilinde anlatması beklenebilir. Bu derse paralel olarak, ardıl çeviride hatırlamaya ve fikirleri birleştirmeye yarayan görselleştirme, kronolojik analiz ve eleştirel bir çözümleme yapılması amaçlanabilir, ilerleyen dönemlerde öğrencilere not alma teknikleri ve konuşma biçimleri öğretilerek ikinci yıl için eş zamanlı çeviriye geçişin temelleri atılabilir⁶.

Bu çalışmada ele alınan süreç modelinin amacı, ardıl çeviri sürecinin işleyişi tasvir etmek ve açıklamaktır. Bu süreçte çevirmenin aşırı zihinsel yüklenmeye maruz kalması, uygulamada yetersiz edinc göstermesine neden olmaktadır. Bununla birlikte bazen yavaş konuşmalar, teknik aksaklıklar, anlaşılmayan telaffuzlar veya bilgi açısından teknik ve yoğun konuşmalar da aşırı zihinsel yüklenmeye yol açmaktadır. Çeviri süreçlerinde gösterilen çaba söz konusu zorlukların üstesinden gelmeye yaramaktadır.

2. Çaba modeli

Daniel Gile tarafından ortaya atılan ve geliştirilen “çaba modeli”, çevirmenlere ve öğrencilere çevirinin nasıl gerçekleştiğini göstermekle birlikte, çeviri olgusunun nasıl işlediği üzerine yoğunlaşmaktadır. Gile’e göre çaba modeli, ardıl çeviride sürecin temel etmenleri ve aşamaları arasındaki etkileşimleri açıklamada, analiz etmede, çevirmenin sınırlarını ve ardıl çevirinin zorluklarını açıklamada yol göstermektedir (Gile, 1988: 4). Böylece bu süreçte çevirmenin karşılaştığı zorluklardan, yaptığı hatalı ve eksik çevirilerden yola çıkarak etkili yöntemler geliştirilmesine katkı sağlamaktadır. Bu yönüyle çaba modelinin, akademik çeviri eğitiminde de başvurulan bir yöntem olduğunu söyleyebiliriz.

⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Seleskovitch, 1984: 165-172

Ardıl çeviri sırasında çevirmen zihinsel bir yükün altındadır ve bu yük çevirinin başarısına veya başarısızlığına önemli ölçüde etki etmektedir. Buradan hareketle Gile (1995:159-189) çaba modelini iki ana gerekçeden oluşturmuştur. Birincisi, sözlü çeviri çevirmen zihinsel enerjiye ihtiyaç duymaktadır ve bu enerji sınırsız değildir. İkincisi de çevirisi sırasında çevirmen tüm zihinsel enerjisini işe koşmaktadır, hatta daha fazla zihinsel enerjiye ihtiyaç duymaktadır. Bu durum çevirmenin daha fazla çaba ve daha iyi bir edinç ortaya koymasını sağlamaktadır⁷. İyi bir edinç çeviri esnasında çevirmen tarafından ortaya konan dilbilimsel yapıyı kapsamaktadır. Gile, bu konuda şunları söylemektedir:

“Dilbilimsel yetkinlik dinleme sırasında duyulan dilbilimsel yapının anlaşılmasında ve bir düşünceden yola çıkarak dilbilimsel yapının üretilmesinde gerekli bir işlem kapasitesini oluşturmaktadır. Bu yüzden dilbilim hem dinleme çabasında hem de üretim çabasında zaman ve işlem kapasitesi olarak ihtiyaç duyulan en önemli öğedir (Gile, 1995: 190)⁸.

Buradan hareketle çalışmamız Fransızca-Türkçe dil çiftinden yola çıkarak çevirmenlerin ve öğrencilerin kullandıkları dil üzerinden sıklıkla hangi yapılar üzerinde sorun yaşadıklarını saptamaktadır. Çevirmenin hafızasında bilgilerin kaybolması, erek dilde konuşulanları yeniden ifade etme zorluğu ve sınırlı olan zihinsel enerjisi, çaba modelinin hedef noktalarını meydana getirmektedir. Bu hedefler de çaba modelini bilişsel sınırlar ve zorluklar üzerine kurmuş ve açıklayıcı bir model üzerine oturtmuştur.

“Çaba modeli ardıl çeviride “dinleme aşaması” ve “yeniden oluşturma aşaması” olmak üzere iki aşamadan oluşmaktadır” (Gile, 1995: 109).

Dinleme Aşaması = D + KSB + NT + K

Yeniden Oluşturma Aşaması = USB + NO + Ü

Yukarıdaki formülle gösterilen dinleme aşamasında; (D) dinleme ve çözümleme çabasını, (KSB) kısa süreli bellek çabasını, (NT) not tutma çabasını ve (K) koordinasyon çabasını anlatırken; yeniden oluşturma aşamasında; (USB) uzun süreli bellek çabasını, (NO) notları okuma çabasını ve (Ü) üretim çabasını göstermektedir.

2.1. Dinleme aşaması

Dinleme aşamasının ilk basamağını meydana getiren “Dinleme ve Çözümleme Çabası”, çevirmenin dinlediği şeyleri anlama ve kavrama çabasını oluşturmaktadır. Bu birinci aşama başarılı bir çevirinin başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Çünkü çevirmen, bu aşamada kelimeleri tanımlar, zihninde canlandırır ve cümlenin ne anlama geldiğini çözümlemeye çalışır. Verilen mesajın tam olarak anlaşılabilmesi için dinleme çabasının yeterince yerine getirilmesi önemlidir.

İşitmeden farklı olarak dinleme ve çözümleme çabasında sadece sözcükler ve sözdizimsel yapı gözetilmez. Bunun yanında konuşmacının jest ve mimikleri, beden hareketleri ve ses tonundaki vurgular da yapılan çeviriye yansıtılmalıdır. Burada anlam, bazen sözcüklerin ötesinde dil-üstü söylemlerle ifade edilen mesajda da gizli olabilmektedir.

⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Gile, 1995: 159-189

⁸ La disponibilité linguistique est une mesure du temps et de la capacité de traitement nécessaires à la compréhension d'une structure linguistique donnée à l'écoute, et du temps et de la capacité de traitement nécessaires à la production d'une structure linguistique donnée à partir d'une idée. En tant que telle, elle est un important élément des besoins en temps et en capacité de traitement de l'Effort d'écoute et de l'Effort de production.

Dinleme aşamasının ikinci basamağını meydana getiren “Kısa Süreli Bellek Çabası”, konuşmacının konuşmaya başlamasıyla çeviriyi üretme aşamasına kadar geçen bilgilerin yönetilme sürecini kapsamaktadır. Gile’e göre, kısa süreli hafızada çevirmenin sınırlı bir kapasitesi vardır ve tüm sesler, anlam birimleri, konuşmacının tonlamaları, jest ve mimikleri burada depolanmaktadır⁹. Ayrıca bilgi yoğunluğu, konuşmacının telaffuzu, devrik ve karışık cümle yapıları, dil çiftleri arasındaki sözdizimsel farklılıklar bellek çabasını zorlayan etmenler arasındadır ve bu zorluklar bazen gösterilen çabanın üstünde daha fazla zihinsel enerji gerektirebilir.

Bellek çabası, konuşmacının konuşmaya başlamasından itibaren başlar ve her çeviri durumu için değişiklik gösterebilir. Çünkü farklı bilgilerin hafızaya kaydedilmesi çeviri sırasında söylenen bilgilerin niteliği ve miktarıyla ilgilidir. Belki konuşma sırasında uzun süreli bellekte olan bir bilginin geri çağırılması, ses birimsel olarak anlamı bilinmeyen kelimelerin çağrışım yapması, kültürel bilgi ile mantıksal çıkarım yapılması gibi durumlar bununla ilgili olabilir.

Dinleme aşamasının diğer bir aşamasını oluşturan “Not Tutma Çabası” çeviri sürecinde hatırlamayı kolaylaştıran bir etmendir. “Not almanın amacı, çevirmenin duyduğu şeyler üzerinde yoğunlaşmasına ve yeniden oluşturma aşamasında duyduklarını hatırlamasına yardımcı olmaktır” (Seleskovitch, 2002: 50). Özellikle sayıların, tarihlerin ve özel isimlerin not edilmesi çeviri sırasında hatırlamayı kolaylaştıracak ve zihinde daha fazla bilginin tutulmasını sağlayacaktır. Çok karmaşık olan düşüncelerde bile bilginin seçilip analizinin yapılarak sınıflandırılması, çevirinin daha az hatayla atlatılmasını kolaylaştıracaktır. Bu bağlamda alınan notların açık ve anlaşılır olması gerekmektedir. Ayrıca, her çevirmenin kendine özgü not tutma teknikleri vardır bu doğrultuda çevirmenlerin kendine özgü bu teknikleri geliştirmesi beklenmektedir. Tecrübe kazandıkça alınan notlarla birlikte az zamanda birçok bilginin not edilebilmesi sağlanacaktır.

Tüm bunların yapılabilmesi için çevirmenin belirli bir zihinsel enerjiye sahip olması gerekir ve bu enerjinin giderek düşmesi çevirinin de performansını doğrudan etkileyen etmenler arasındadır. Guidère, bu durumları kısaca üç kategoride toplamıştır:

- 1) Çeviri sırasında birden hızlanan konuşmalar veya sayılar,
- 2) Ses kalitesinin kötüleşmesi (mikrofonun sesi veya kötü telaffuz),
- 3) Konuşmanın kötü bölümleri ve aniden oluşan ve yönetilmesi zor durumlar (alışılmadık dilbilgisi karışık mantıklar) (Guidère, 2011: 109).

Ardıl çeviri sırasında da tüm bu aşamaların peş peşe gelişmesi, bilgilerin düzenlenmesi açısından koordinasyon çabasını gerekli kılmaktadır. Koordinasyon çabası, dinleme aşamasındaki tüm çabalar için eşit düzeyde bir zihinsel enerjinin geliştirilmesine vurgu yapar ve fazla çaba sarf etmenin yeniden oluşturma aşaması için var olan enerjinin de tüketilmesine yol açabileceğini ifade eder. Bu yüzden sınırsız bir enerjiye sahip olmayan çevirmenin, sınırlı seviyedeki enerjisini dengeli ve eşit bir şekilde harcaması gerekmektedir.

2.2 Yeniden oluşturma aşaması

Çevirmenin dinleme aşamasını bitirip hedef dilin kuralları ve biçimleri doğrultusunda çevirisini üretmeye başladığı yeninden oluşturma aşaması; uzun süreli bellek, notları okuma ve üretim

⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Gile, 1995: 96

çabalarından meydana gelmektedir. “Bu ikinci aşamada çevirmen dikkatini istediği çabaya odaklayabilir ve bu aşamada koordinasyon çabasına gerek yoktur” (Gile, 1995: 110).

Bu aşamanın ilk çabası olan uzun süreli bellek çabası, sonradan çağrılmak üzere bilgilerin depolandığı alanı oluşturmaktadır. Bu sayede çeviri sürecinde mantıksal çözümleme yapılabilecek, hedef dilde var olan eşdeğer ifadelerle çevirinin başarılı bir şekilde yerine getirilmesi sağlanacaktır. İkinci aşama notları okuma çabasıdır ve bu çaba dinleme sırasında tutulan notların çeviriyi oluşturma aşamasında okunmasını ifade etmektedir. “Bu bağlamda notların anlaşılabilirliği iki yönlü içeriğe sahiptir: okunaklılık ve çağrıştırma işlevi” (Durukan, 2017: 108). Not tutma çabasında da belirtildiği gibi çevirmenin aldığı notlar ona özgüdür dolayısıyla alınan notların çevirmen açısından okunaklı olması son derece önemlidir. Alınan notlar çevirmende birçok bilgi çağrıştıracak ve üretim aşamasına kolay bir geçiş yapmasını sağlayacaktır.

Yeniden oluşturma aşamasının ve çaba modelinin sonuncusunu oluşturan üretim çabası, çevirmenin anladığı anlam üzerinden gerçekleştirdiği çeviridir. Burada harcanan çaba biraz daha fazla olabilmektedir çünkü hedef dilin kuralları gözetilerek yapılan çevirinin karşı tarafta anlaşılır olması gerekir. Her ne kadar kaynak dilde var olan sözcüklerin ve sözcük yapılarının karşı dilde anlamı bilinse de, özellikle iki dil arasında var olan sözdizimsel farklılıklar çeviriyi üretim aşamasında daha fazla zihinsel çabanın harcanmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla bu aşamada, sözdizimsel farklılıklar gözetilmeli ve doğru bir dil kullanılmasına özen gösterilmelidir.

Çaba modelindeki dinleme ve yeniden oluşturma aşamalarının ardıl çeviri sırasında verimli bir şekilde yürütülebilmesi için, her çabanın eşit olarak dağılımı yapılmalıdır.

Bu çabaların hepsi toplam kapasiteyi aşmadığı sürece bir problem çıkmaz ama çeviri esnasında çabalardan birinin gerek duyduğu kapasite anlık olarak değişebilir. Örneğin, seste bir sorun olduğunda ya da konuşmacının aksanı ya da hızı nedeniyle kaynak dildeki konuşmayı rahat takip edemediğinde çevirmenin dinleme ve çözümleme çabası için normalden daha fazla bir kapasite kullanması gerekebilir. (Diriker, 2005: 108)

Bu bağlamda doğru bir işleyiş için beş gerekli şart vardır (Xiaohong):

$$D + NT + B + \ddot{U} = T < K \quad (1)$$

Burada dinlemenin, not tutmanın, belleğin ve üretimin toplamı bireyde olması gereken toplam kapasiteye eşittir ancak bu toplam kapasite hiçbir zaman kullanılabilir toplam kapasiteden büyük olmamalıdır.

$$D < K \quad (D) \quad (2)$$

Dinleme ve çözümleme kapasitesi, kullanılabilir dinleme ve çözümleme kapasitesini aşmamalıdır.

$$NT < K \quad (NT) \quad (3)$$

Not tutma kapasitesi, kullanılabilir not tutma kapasitesini aşmamalıdır.

$$B < K \quad (B) \quad (4)$$

Bellek kapasitesi, kullanılabilir bellek kapasitesini aşmamalıdır.

$$\ddot{U} < K (\ddot{U}) (5)$$

Üretim kapasitesi, kullanılabilir üretim kapasitesini aşmamalıdır.

Yukarıdaki formüllerde de görüldüğü gibi hiçbir çaba, mevcut kapasitenin önüne geçmemektedir. Çeviri sırasında da çevirmenin kendi çabasına eş düzeyde bir çaba göstermesi önemlidir.

Fransızca- Türkçe Dil çifti üzerinde bir ardıl çeviri incelemesi

Ardıl çeviri yetkinliği bağlamında süreç ve çaba modelinden hareketle Fransızca-Türkçe dil çiftinde tespit edilen çeviri hataları ve bu aşamada kullanılan taktikler, Gile'in gruplandırıldığı şekliyle ardıl çeviri esnasında başvurulan stratejiler açısından incelenmiştir. Bu stratejiler şu şekildedir:

- 1) Bağlamla birlikte yeniden oluşturma
- 2) Üst anlamla birlikte yeniden oluşturma
- 3) Ses bilgisel olarak yeniden üretme:
- 4) İhmal
- 5) Açıklama veya açıklama
- 6) Yerelleştirme
- 7) Doğallaştırma
- 8) Sözcüğü sözcüğüne çeviri
- 9) Yeniden oluşturma aşamasında bilgilerin yer değiştirmesi
- 10) Not alma

Ardıl çeviride başvurulan bu stratejiler çalışma kapsamında, İzmir Fransız Kültür Merkezi'nde yapılan "Avrupa'da Göç Politikaları ve Neoliberalizm: Bir Alternatif Var Mı?" isimli konferanstan ve Mersin Üniversitesi Çeviri Bölümü Fransızca Mütercim Tercümanlık Bölümü 3. ve 4. sınıf sözlü çeviri dersine katılan öğrencilerden derlenen Fransızca-Türkçe ve Türkçe-Fransızca dil çiftinden yola çıkarak çevirmenlerin ve adaylarının ardıl çeviri sürecinde yaptıkları hataları şu şekilde yorumlamamıza olanak tanımıştır:

Örnek 1:

«Je prendrai deux exemples. Tony Blair, l'ancien premier ministre britannique, défendait d'un côté un travaillisme donc le parti de Labour. Un travaillisme néolibéral et de l'autre une grande ouverture en matière d'immigration. En Espagne on trouve la même chose quelques années plus tard avec José Luis Zapatero qui a défendu et la politique néolibérale et l'ouverture à l'immigration.»

Çevirmenin çevirisi şöyledir:

«Örneğın Tony Blair eski İngiltere Başbakanı İşçi Partisi'nin üyesi olarak bir yandan işçi haklarını savunuyordu ama öte yandan göçmenlere kapılarını kapatıyordu. Tersine İspanya'da José Luis Zapatero neoliberal politikaları uyguladı ama İspanya'nın kapılarını göçmenlere açtı.»

Yorum: Çevirmen birinci cümledeki “ouverture” kelimesini “açılış” olarak değil “kapanış” olarak yanlış çevirmiştir ve ikinci cümlede “la mème chose” ifadesini ihmal stratejisini kullanarak çevirmemeyi öngörmüştür. Çünkü “la mème chose” ifadesi “aynı şekilde” olmayı ifade etmektedir. Çevirmen, Gile'in bağlamla birlikte yeniden oluşturma stratejisini takip ederek bağlamdan yola çıkmış ve ikinci cümlede çevirisini “tersine” olarak aktararak yanlış çeviri yapmaya devam etmiştir. Çünkü çevirmen cümlesine “aynı şekilde” diyerek devam etseydi çeviride büyük bir anlam karmaşasına yol açacaktı. Burada konuşmacının söylediklerini şöyle çevirmek mümkündür: “ Tony Blair, İşçi Partisi'ni desteklemiş öte yandan da göç konusunda büyük bir açılım göstermiştir ve bunu aynı şekilde İspanya'da birkaç yıl sonra neoliberal politikayı savunan ve göç konusunda açılım yapan José Luis Zapatero'da da görmekteyiz.”

Örnek 2:

«La Turquie a perdu toute crédibilité après cet événement.»

Çevirisi şu şekildedir:

«Bu olayla Türkiye tüm kredibiliteliğini kaybetti.»

Yorum: Çevirmen doğallaştırma yöntemine başvurarak kelimeyi aynen Türkçede kullanmıştır. Ancak “crédibilité” kelimesi Türkçede “inandırıcılık” anlamına gelmektedir. Çeviri sırasında böyle bir kullanım erek dilde karşılığını bulamamıştır.

Örnek 3:

«Le porte-parole du Parti de la Justice et du Développement (AK Parti), Omer Celik, a dénoncé les déclarations du ministère des Affaires étrangères des Etats-Unis relatifs aux résultats du scrutin local de dimanche 31 mars en Turquie.»

Türkçeye çevirisi böyledir:

«AK Parti'nin konuşmacısı ve temsilcisi Ömer Çelik, Amerika Birleşik Devletleri Dışışleri Bakanı'nı seçimler kapsamında eleştirdi.»

Yorum: Çevirmen “porte-parole” sözcüğünü üst anlamla birlikte yeniden oluşturma stratejisine başvurarak Türkçeye “konuşmacı” olarak çevirmiştir ancak bu terim erek dilde “sözcü” olarak ifade edilmektedir. Çevirmenin burada kelimenin üst anlamına başvurması erek dilde terimin tam olarak verilememesine yol açmıştır.

Örnek 4:

«“Dieu fasse que cela soit bénéfique”, s'est réjoui Recep Ozel, le représentant de l'AKP auprès de l'YSK.»

Çevirisi bu şekildedir:

«AK Parti genel sözcüsü Recep Özel, YSK'ya şikâyetinde bulundu.»

Yorum: Öncelikle Recep Özel'in unvanı yanlış çevrilmiştir. Kendisi AK Parti genel sözcüsü değildir, YSK temsilciliği görevini üstlenmektedir. Bunun yanında kaynak dilde turnak içerisine alınan ifade çeviriye hiç yansıtılmamıştır bunun yerine yerleştirme stratejisine başvurulmuş “Hayırlısı neyse o olsun” veya “Allahtan hayırlı olmasını dileriz” şeklinde çevirisi yapılabildi.

Örnek 5:

«Cinq semaines après la tenue des élections municipales en Turquie, le Haut Comité électoral (YSK) a ordonné leur annulation à İstanbul, lundi 6 mai.»

Çevirisi bu şekildedir:

«Seçimlerden 5 hafta sonra Yüksek Seçim Kurulu, seçimlerin iptaline karar verdi.»

Yorum: “İstanbul’da 06 Mayıs pazartesi günü” ifadesi not alınmadığı için not alma stratejisinin yerine getirilememesinden dolayı çeviride eksiklik meydana gelmiştir.

Örnek 6:

« Pendant de nombreuses années, l’AKP a remporté les élections.»

Yapılan çeviri budur:

«Çok sayıda seneler boyunca AKP seçimi kazandı.»

Yorum: Seneler ifadesinin içerisinde yer alan “ler” çoğul eki kelimeye sayı bakımından fazlalık çevirinin üretim aşamasında anlatım bozukluğuna yol açmaktadır. Bunun yerine sadece “seneler boyunca” ifadesinin kullanılması yeterli olabilirdi.

Örnek 7:

«Je voudrais proposer une interprétation alternative, c’est-à-dire essayer de comprendre la stratégie politique d’Angela Merkel.»

Yapılan çeviri böyledir:

«Sonuçta alternatif bir okuma öneriyorum buna yönelik, Merkel’in nasıl stratejik bir politika, siyaset izlediğine dair.»

Yorum: Ödünçleme yöntemini kullanarak çevirmen kaynak dildeki sözdizimsel sırayı takip ederek yeniden oluşturma aşamasında bilgilerin yer değiştirmesi stratejisini etkili kullanamamıştır. Çünkü Fransızca-Türkçe dil çiftlerinde bu tür isim tamlamaları farklılık göstermektedir. “La stratégie politique” ifadesinin Türkçedeki tam karşılığı “siyasi bir strateji”dir ve “stratejik bir politika” söylemi ile “siyasi bir strateji” arasında anlam açısından büyük bir farklılık vardır.

Sonuç ve öneriler

Ardıl çeviride birden fazla zihinsel işlem devrededir ve gerek algılama gerekse de yeniden ifade etme sürecinde herhangi bir çaba işlemine, mevcut işlem kapasitesinden daha fazla çaba yüklendiğinde veya yeterli çaba gösterilmediği takdirde çeviri hatalarının yapıldığı görülmüştür. Uygulamadan elde edilen veriler ışığında en sık karşılaşılan sorunlar şöyle sıralanabilir:

- Yeniden oluşturma aşamasında bilgilerin yer değiştirme stratejisi uygulanırken kaynak dildeki söylemin başının erek dile yeterince yansıtılamaması ve bunun Fransızca ve Türkçe söz dizimsel yapılarının farklılık göstermesinin en temel nedeni olarak sayılması,
- Çevirmenlerin anlamın dışına çıkmamak için sözcüğü sözcüğüne çeviri stratejisine başvurması sebebiyle erek dilde anlatım bozukluğuna neden olması,
- Rakamların not alınmaması nedeniyle çeviride aksamaların ortaya çıkması,
- Bazı sözcüklerin doğallaştırma yöntemi kullanılarak çevrilmesi ancak bunun erek dilde karşılığının olmaması

Bu süreçte Fransızca-Türkçe dil çiftinden kaynaklanan sorunlar da göz önünde bulundurulduğunda çevirmenin işlem kapasitesine bindirdiği yük daha da artmaktadır, bu durum çevirmen ve çevirmen adaylarının strese girerek yanlış yapmasına ve özellikle yeniden oluşturma aşamasında bilgilerin yer değiştirmesi stratejisinin etkili bir şekilde kullanılamamasına yol açmaktadır. Bu saptamalardan yola çıkılarak, řu önerilerin getirilmesi yerinde olacaktır:

- Ardıl çeviri yetkinliğinin oluşmasında her iki dilde de dilsel yetkinlik çok önemlidir ve bu yetkinliğin geliştirilmesinde önemli bir rol alır. Burada Fransızca ve Türkçe dil çiftindeki yapının farklılık göstermesi, çeviri sırasında bilgilerin yer değiştirmesi sırasında göz ardı edilmemeli ve bu dil çiftiyle ilgili uygun konuşma metinleri öğrencilerle daha sık karşılaştırılmalıdır.
- Sözcüğü sözcüğüne çeviri yapmak ve konuşmacıya bağlı kalmak yerine salt anlamın yakalanması sağlanmalıdır.
- Etkili not tutma yöntemleri sistemli bir şekilde gözden geçirilmelidir. Kiřiye özgü alınan notlarla, mutlaka sayıların ve tarihlerin doğru bir şekilde not edilmesi sağlanmalıdır.
- Doğru bir kaynak dil ve erek dil kullanımı geliştirilmeli, kendini tekrar eden sözcükler ve ifadeler üzerinde durulmalı, bunların düzeltilmesi sağlanmalıdır.
- Ardıl çeviri eğitimi boyunca çok fazla pratik yapılmalı, kuramsal bilgilerin uygulamada nasıl işlediği öğrencilere gösterilmelidir.

Bu doğrultuda çalışmanın uygulama kısmından elde edilen hatalar ve yanlışlar üzerinden gidilerek yapılan önerilerle, öğrencilerin ardıl çeviri sırasında stratejileri takip ederken dikkat etmeleri gereken noktalar üzerinde durulması hedeflenmiştir. Ancak Fransızca-Türkçe dil çiftinin sözdizimsel açıdan farklılık göstermesi yukarıda saydığımız stratejilerin hemen hemen hepsinin gözlemlenmesini olanaklı kılamamaktadır. Çünkü bu stratejiler genellikle batı dilleri üzerine odaklanmaktadır ve bu da batı

dillerinden farklı olarak diğer dil çiftleri için bu stratejilerin nasıl işlediğini gözlemlemek gerektiği savını ortaya çıkarmaktadır. Bu yönüyle de geliştirilebilir bir çalışmaya katkı sunacağı öngörülmektedir.

Kaynakça

- Diriker, E. (2005). *Konferans çevirmenliği güncel uygulamalar ve araştırmalar*. İstanbul: Scala Yayıncılık.
- Durukan, E. (2017). Ardıl çeviri eğitiminde not almanın önemi ve not alma duyarlılığının pekiştirilmesi, *Diyalog 1*, ss. 102-112.
- Gile, D. (1995). *Regards sur la recherche en interprétation de conférence*. Lille: Presses Universitaires de Lille.
- Gile, D. (1988). *Le partage de l'attention et le "modèle d'effort" en interprétation simultanée*. https://www.researchgate.net/publication/279668240_Le_partage_de_l'attention_et_le_modèle_d'effort_eninterprétation_simultanée adresinden 18.10.2019 tarihinde alınmıştır.
- Guidere, M. (2011). *Introduction à la traductologie. Penser la traduction: hier, aujourd'hui, demain*. Bruxelles: de boeck.
- Lederer, M. (1994). *La traduction aujourd'hui. Le modèle interprétatif*. Paris: Hachette.
- Seleskovitch, D. ve Lederer, M. (2002). *Pédagogie raisonnée de l'interprétation*. Paris: Didier Erudition.
- Seleskovitch, D. ve Lederer, M. (1984). *Interpréter pour traduire*. Paris: Didier Erudition.
- Xiaohong, C. *Le processus de l'interprétation consécutive et le développement de la compétence interprétative. Etudes empiriques, observations d'étudiants et d'interprètes de français*. 12.03.2016 tarihinde <https://gerflint.fr/Base/Chine1/Cai.pdf> adresinden alınmıştır.